

УДК 343.98:343.148:343.13:159.9.072.59(100)(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.37>**Погорецький М.А.,**

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики,
Навчально-науковий інститут права,
проректор з науково-педагогічної роботи,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФУ У ДОКАЗУВАННІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ: ПРАКТИКА США, КРАЇН ЄС, ЄСПЛ ТА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Інтенсивна цифровізація кримінального процесу, зростання ролі психологічних та технічних методів оцінки достовірності показань і водночас посилення вимог до забезпечення прав людини зумовлюють підвищений інтерес до поліграфа як потенційного інструмента у системі доказування. Його використання – це спроба поєднати традиційну юридичну логіку доказів із психофізіологічними індикаторами емоційної та когнітивної реакції особи. Втім, саме така «гібридна природа» поліграфа породжує найгостріші дискусії у доктрині доказового права, адже порушує базові межі між науковим експериментом, психологічним дослідженням і процесуальною формою доказу [1; 31].

Сучасна кримінальна юстиція переживає період технологічного переосмислення. Розвиток нейронаук, когнітивної психології, біометрії та аналітики поведінки створює нову доказову реальність, у якій інформація про психофізіологічні реакції особи потенційно може мати доказове значення. Проте правовий механізм сприйняття таких даних залишається фрагментарним, а національні юрисдикції суттєво різняться в оцінці їх допустимості. Якщо в системі загального права США поліграф з кінця ХХ століття пройшов через дві хвилі науково-правових тестів – Frye і Daubert – і здебільшого визнається ненадійним з погляду достовірності результатів та наукової обґрунтованості [2; 3;

4], то європейська модель, представлена практикою Німеччини, Польщі, Румунії та ЄСПЛ, спирається передусім на принципи пропорційності, добровільності та непорушності людської гідності [7; 8; 9; 10; 11]. Українське право, у свою чергу, лише формує власну концепцію правового статусу поліграфа, рухаючись від повного заперечення до поступового визнання його орієнтовного, допоміжного характеру [12; 13; 14].

Проблема використання поліграфа у кримінальному процесуальному доказуванні виходить далеко за межі суто технічного питання. Вона стосується самої природи доказу – його достовірності, допустимості, відтворюваності та взаємозв'язку з принципом внутрішнього переконання суду. Сучасне українське доказування стоїть на перетині раціонального й емоційного сприйняття істини: з одного боку, суд оцінює докази у межах правових стандартів, з іншого – дедалі частіше зіштовхується з очікуванням «об'єктивних» наукових індикаторів правдивості [22; 28]. Це створює небезпечну ілюзію, що технологія може замінити людське переконання, а «фізіологічна реакція» – процесуальну істину. Тому питання поліграфа – це водночас питання про межі втручання науки у простір людської свободи, де оцінка правди залишається виключною прерогативою суду [15; 18].

У межах кримінального процесу поліграф набуває подвійного значення. З одного боку, як

елемент психологічної чи психофізіологічної експертизи він може допомогти перевірити послідовність показань, виявити ознаки приховування чи нещирості, орієнтувати слідство у побудові версій. З іншого – його правовий статус не врегульований КПК України: він не входить до переліку джерел доказів (ст. 84), не визначений серед обов'язкових експертиз (ст. 242) і не має встановленого процесуального порядку призначення та оцінки. Відтак будь-яке застосування поліграфа без правової основи ризикує стати процесуально нікчемним і навіть порушити право особи не свідчити проти себе [37; 38].

Актуальність дослідження зумовлюється ще й тим, що в Україні зростає кількість випадків ініціювання поліграфа сторонами кримінального процесу – як обвинуваченням, так і захистом. Судова практика демонструє, що такі клопотання майже завжди відхиляються судами через відсутність законодавчого регулювання або невідповідність цілям доказування, проте водночас суди визнають можливість використання поліграфа у межах психологічної експертизи за умови добровільної згоди учасника, що підтверджується ухвалами Тернівського міського суду від 11.01.2023 та Могилів-Подільського міськрайонного суду від 22.05.2023 [15; 16]. Ця суперечність між практичною потребою у науковому інструменті й нормативною неврегульованістю свідчить про необхідність комплексного переосмислення ролі поліграфа у доказовій системі.

Отже, актуальність дослідження полягає в тому, що за умов стрімкої технологізації кримінального процесу й водночас відсутності чіткого правового регулювання поліграфа в Україні постає потреба у виробленні науково обґрунтованої та процесуально безпечної моделі його використання, здатної поєднати ефективність доказування з дотриманням конституційних гарантій прав людини та стандартів ЄСПЛ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наукова та судова думка щодо полі-

графа спрямована на чітке розмежування його психофізіологічних показників і доказових даних, із одночасним визнанням можливості його тактичного використання як орієнтаційного інструмента. Узагальнюючі дослідження щодо порівняльного запитального тесту (Comparison Question Test) свідчать про неоднорідність показників достовірності результатів і наукової обґрунтованості методу, що вимагає суворого дотримання методичних стандартів і обережної інтерпретації отриманих відомостей [1]. У кримінологічній та поліцейській практиці поліграф традиційно розглядається як допоміжний засіб перевірки версій та уточнення обставин, а не як джерело самостійних доказів [2].

У правових системах загального права підходи до допустимості наукових даних визначалися доктринами Frye («загальної прийнятності») та Daubert («наукової надійності та контролю суддею-експертом»). Обидві концепції сходяться у вимозі до наукової обґрунтованості, передбачуваності похибки та достовірності результатів, що унеможливує автоматичне прийняття поліграфа як процесуального доказу [3; 4]. Додатково, прецедент *United States v. Scheffer* підтвердив право держави встановлювати загальну заборону на використання поліграфа у суді з огляду на відсутність належного рівня достовірності результатів і ризик порушення принципу вільної оцінки доказів [30].

У державах континентальної правової системи склалася подібна позиція. Верховний суд Канади у справі *R v. Béland* визнав поліграф неприйнятним через сумнівну наукову обґрунтованість та можливість впливу на суб'єктивну оцінку доказів [5]. Федеральний суд Німеччини (BGH) вказав на несумісність поліграфічного тестування з вимогами достовірності результатів і дотриманням прав людини [6]. Верховний суд Польщі у своїй постанові 2014 р. наголосив, що поліграф може використовуватися лише як допоміжний засіб орієнтаційного характеру [7], а Вища касаційна інстанція Румунії – що його засто-

сування допустиме лише за добровільною згодою та з дотриманням гарантій недоторканності особи [8].

Європейський суд з прав людини у рішеннях *Fazliyski v. Bulgaria*, *Tyagunova v. Russia* та *Jalloh v. Germany* (Велика палата) сформулював критерії оцінки допустимості отримання доказів через втручання у фізичну чи психічну сферу людини. Суд підкреслив, що такі дії мають ґрунтуватися на науковій обґрунтованості, бути пропорційними й здійснюватися лише за наявності добровільної згоди [9–11]. Відтак поліграф не може застосовуватись у спосіб, який ставить під сумнів достовірність показань чи порушує заборону нелюдського поводження.

Українська судова практика розвивається у тому ж напрямі. Верховний Суд послідовно наголошує, що результати поліграфічного тестування не мають наперед установлені сили й можуть оцінюватися лише у сукупності з іншими доказами, здобутими відповідно до КПК України [12–14]. Судові рішення першої інстанції також підтверджують, що поліграфічні дані не мають самостійного доказового значення, а їх процесуальна вартість залежить від обґрунтованості і процесуальної перевірюваності методики [15–17].

У вітчизняній криміналістичній літературі акцент робиться на тому, що поліграф може бути використаний у процесі допиту чи попередньої перевірки показань лише як психофізіологічний інструмент, який сприяє орієнтації слідчого в обставинах події, але не може замінювати собою доказові джерела. Дослідники підкреслюють необхідність документування процедури тестування, опису технічних параметрів, контролю за умовами проведення та наукової інтерпретації результатів [18–22; 24; 26–28; 39]. Ці положення узгоджуються з нормами Конституції України та КПК, а також з вимогами Інструкції про проведення судових експертиз щодо наукової достовірності та відтворюваності досліджень [36–38].

Міжнародні аналітичні звіти – зокрема дослідження *National Research Council* [31] та

публікації у *Journal of Forensic Sciences* і *Applied Cognitive Psychology* [32–33] – підтверджують, що поліграф має обмежену достовірність результатів і не відповідає сучасним критеріям наукової обґрунтованості, які висуваються до криміналістичних і судово-експертних методів. Саме тому у більшості юрисдикцій він розглядається виключно як допоміжний аналітичний засіб для попереднього оцінювання інформації [34; 40].

Підсумовуючи, слід зазначити, що попри значну кількість зарубіжних і вітчизняних досліджень, питання процесуального статусу поліграфа, порядку оцінки достовірності його результатів, меж допустимості застосування у кримінальному провадженні та співвідношення з іншими доказовими засобами залишаються недостатньо з'ясованими. Саме це зумовлює потребу у цілеспрямованому дослідженні проблеми допустимості, процесуальної форми та наукової обґрунтованості використання поліграфа у кримінальному доказуванні.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є з'ясування правової природи та процесуального значення використання поліграфа у кримінальному доказуванні, визначення меж його допустимості у системі джерел доказів, а також формулювання критеріїв достовірності результатів і наукової обґрунтованості методики в контексті дотримання конституційних гарантій та принципу верховенства права. Реалізація поставленої мети передбачає розкриття низки взаємопов'язаних завдань, серед яких – аналіз зарубіжних (США, Канада, держави Європейського Союзу) і національних підходів до правової оцінки результатів поліграфічного тестування у кримінальному процесі з урахуванням практики судів та доктрини доказового права; уточнення змісту понять «наукова обґрунтованість» і «достовірність результатів» у криміналістичному та процесуальному розумінні, що забезпечують перевірюваність і відтворюваність психофізіологічних методів перевірки правдивості показань; встанов-

лення співвідношення поліграфа з іншими засобами кримінального доказування, насамперед із експертними дослідженнями та спеціальними психологічними методами; дослідження української судової практики щодо оцінки поліграфічних результатів у досудовому та судовому провадженні; розроблення криміналістично-тактичних і процесуальних рекомендацій щодо належної форми фіксації, перевірки та оцінки результатів поліграфічного тестування, що гарантують дотримання принципів законності, прав людини й заборони примусу; формування цілісного уявлення про місце поліграфа в структурі доказової діяльності відповідно до стандартів наукової обґрунтованості та процесуальної справедливості. Досягнення цих завдань має забезпечити розроблення єдиної правової та науково-методичної позиції щодо меж, способів і форм використання поліграфа у кримінальному процесі України, що дозволить поєднати ефективність розслідування із забезпеченням гарантій прав людини та довіри до судового доказування.

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-правових методів, спрямованих на всебічне й об'єктивне вивчення процесуально-правової природи та доказового значення поліграфа. У роботі застосовано діалектичний метод наукового пізнання для розкриття взаємозв'язку між науково-технічними, психологічними й процесуальними аспектами поліграфічного дослідження; порівняльно-правовий метод – для аналізу підходів судової практики США, Канади, держав ЄС, ЄСПЛ та України щодо допустимості використання поліграфа як джерела доказової інформації; системно-структурний – для визначення місця поліграфа в системі криміналістичних і процесуальних засобів доказування; формально-юридичний – для аналізу норм КПК України, міжнародних актів і рішень вищих судових інстанцій; логіко-семантичний – для уточнення змісту категорій «наукова обґрунтованість» і «достовірність

результатів» у криміналістичному контексті. Поєднання цих методів забезпечило наукову обґрунтованість висновків і достовірність результатів дослідження.

Емпіричну базу становлять рішення Європейського суду з прав людини (*Fazliyski v. Bulgaria*, *Tyagunova v. Russia*, *Jalloh v. Germany*), Верховного Суду України (справи № 183/3452/19, № 234/4850/17, № 457/906/17), а також практика Краматорського міського суду Донецької області (справа № 229/3931/17).

Теоретичну основу утворюють праці зарубіжних і вітчизняних учених у галузі кримінального процесу (доказового права) та криміналістики, психології та судової експертизи [1–40].

Виклад основного матеріалу. Проблема використання поліграфа у кримінальному провадженні залишається однією з найскладніших у сучасній теорії доказового права. Її складність полягає в поєднанні трьох рівнів – психофізіологічного, криміналістичного і процесуального. У першому аспекті поліграф виступає технічним засобом фіксації реакцій організму, що відображають психоемоційне напруження під час пред'явлення значущих стимулів. У криміналістичному аспекті він розглядається як допоміжний метод орієнтаційного характеру, що може сприяти перевірці показань, уточненню версій та виявленню суперечностей у поясненнях. Проте у процесуальному значенні поліграф не є самостійним джерелом доказів і не може підтверджувати факти, які мають юридичне значення без їх перевірки іншими допустимими засобами доказування [3; 4; 30; 31].

Підстави для такого підходу сформовані насамперед у практиці судів загального права, де питання допустимості наукових доказів розв'язується через критерії наукової обґрунтованості та достовірності результатів. Рішення у справах *Frye v. United States* і *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.* започаткували доктрину судового контролю за «науковим статусом» доказів, що зобов'я-

зує суд оцінювати не лише метод, а й його перевірюваність, похибку та визнання в науковому середовищі. Застосовуючи ці критерії, суди дійшли висновку, що поліграф не відповідає стандартам наукової обґрунтованості, оскільки його результати залежать від індивідуальної реактивності особи, кваліфікації поліграфолога, умов тестування та формулювання запитань [3; 4; 32; 33].

Європейський підхід до оцінки таких методів формується під впливом рішень ЄСПЛ, у яких основним орієнтиром є не наукова досконалість приладу, а захист гідності, недоторканності та права на справедливий суд. У рішеннях *Jalloh v. Germany* і *Tyagunova v. Russia* Суд наголосив, що втручання у фізичну або психічну сферу людини для отримання доказів допустиме лише за умов наявності добровільної згоди та наукової обґрунтованості методики [9–11]. Ця позиція має безпосереднє значення для практики українських судів, які у своїх рішеннях підкреслюють, що результати поліграфічного тестування можуть бути враховані лише у сукупності з іншими доказами, не мають самостійної доказової сили й підлягають критичній оцінці з точки зору процесуальної допустимості [12–17].

Основна правова проблема полягає у відсутності в КПК України чіткої та однозначної регламентації статусу поліграфа. Кодекс не відносить результати поліграфічного тестування ні до показань, ні до висновків експерта, ні до речових доказів, що створює прогалину у визначенні їхнього місця в системі процесуальних джерел. Судова практика, зокрема у справах № 229/3931/17 та № 138/1462/22, демонструє неоднозначне ставлення до таких результатів: суди визнають можливість їх долучення до матеріалів справи, але не надають їм доказового статусу, використовуючи лише як орієнтаційний матеріал для оцінки поведінки підозрюваного чи свідка [16–17].

Водночас у криміналістичному розумінні поліграф виконує функцію допоміжного засобу тактичного забезпечення розслідування. Він може сприяти оптимізації допиту,

підготовці контрольних і релевантних запитань, виявленню прихованих зв'язків між епізодами злочину чи поведінкою учасників провадження [18; 24; 39]. Однак навіть за таких умов його застосування повинно базуватися на принципі добровільності, чіткому протоколюванні умов проведення та контролю за науковою обґрунтованістю методики.

У підсумку правова природа поліграфа у кримінальному процесі України залишається невизначеною. Він перебуває між двома площинами – криміналістичною, що визнає його інструментом орієнтаційного характеру, і процесуальною, яка не надає йому статусу доказу. Саме ця подвійність породжує ключові проблеми у правозастосуванні: відсутність чітких критеріїв оцінки достовірності результатів, ризик порушення права на захист і можливість зловживання результатами під час досудового розслідування. Усунення цих проблем потребує законодавчого визначення процесуального статусу поліграфа, розроблення єдиних методичних стандартів і встановлення гарантій наукової обґрунтованості його використання у доказуванні.

Межі допустимості використання поліграфа у кримінальному процесі визначаються балансом між потребами ефективного розслідування та гарантіями дотримання прав людини. Правова природа цих меж полягає у тому, що жоден технічний чи психофізіологічний метод не може підміняти собою доказування у процесуальному розумінні, яке здійснюється виключно у процесуальній формі, визначеній законом, під контролем суду і з дотриманням принципів презумпції невинуватості та свободи від самовикриття. Рішення Верховного Суду США у справі *United States v. Scheffer* прямо заборонило використання поліграфічних висновків у кримінальному судочинстві як доказу невинуватості чи винуватості обвинуваченого, обґрунтовуючи це ненадійністю методики, нестабільністю психофізіологічних показників та ризиком підміни судової оцінки суб'єктивними даними тесту [30]. Суд зазначив, що

поліграф може створювати у присяжних хибне враження об'єктивності там, де насправді має місце лише психологічна інтерпретація фізіологічних сигналів.

Подібні підходи простежуються як у північноамериканській, так і в європейській судовій практиці. Верховний Суд Канади у справі *R. v. Béland* визнав, що результати поліграфа несумісні з принципами справедливого суду, оскільки надають суду інформацію, яку неможливо перевірити іншими способами, а їх достовірність не відповідає стандарту наукової обґрунтованості [5]. Німецький Федеральний суд у своїй постанові (BGHSt 45, 164) дійшов аналогічного висновку, наголосивши, що поліграф не відповідає вимогам доказової надійності й не може використовуватись навіть як допоміжний засіб для оцінки показань [6]. Польський Верховний Суд у постанові I KZP 25/14 від 29 жовтня 2014 року зайняв більш помірковану позицію, визнавши можливість застосування поліграфа лише як попереднього інструмента для орієнтації слідства за умови добровільної згоди особи та відсутності будь-якого примусу [7].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці сформулював ще більш принципову позицію: застосування поліграфа не є саме по собі несумісним із Конвенцією, але воно має відповідати вимогам законності, наукової обґрунтованості та добровільності. У справах *Fazliyski v. Bulgaria* та *Tyagunova v. Russia* Суд констатував, що використання поліграфічного тестування без чітких гарантій добровільної участі, контролю за процедурою та можливості оскарження результатів порушує статті 3, 6 і 8 Конвенції, що захищають від нелюдського поводження, забезпечують право на справедливий суд і на повагу до приватного життя [9; 10]. Такий підхід фактично закріплює європейський стандарт: результати поліграфа можуть мати допоміжне, але не доказове значення, і лише тоді, коли процедура проведена в умовах повної інформованої згоди, а мето-

дика має наукове підтвердження достовірності результатів.

Українська судова практика загалом рухається у такому ж напрямі. Верховний Суд у постанові від 23 вересня 2021 року у справі № 234/4850/17 підкреслив, що результати поліграфічного тестування не мають статусу процесуальних доказів і не можуть бути самостійною підставою для визнання особи винуватою або невинуватою, але можуть враховуватися як орієнтовний матеріал у сукупності з іншими доказами [14]. Аналогічну позицію займають суди першої інстанції. Так, у справі № 229/3931/17 Краматорський міський суд Донецької області зауважив, що відомості, отримані за допомогою поліграфа, можуть бути використані лише для перевірки показань, але не як підтвердження факту злочину чи особистої вини [17]. У цій справі суд розцінив результати тестування як допоміжний орієнтир для слідства, який не звільняє органи досудового розслідування від обов'язку довести обставини справи іншими, законно отриманими доказами.

Незважаючи на певну еволюцію судової практики, межі допустимості використання поліграфа в Україні залишаються розмитими. По-перше, закон не визначає процесуальної форми отримання, фіксації та перевірки таких даних. По-друге, відсутній єдиний стандарт наукової обґрунтованості методики, що унеможлиблює оцінку достовірності результатів у суді. По-третє, застосування поліграфа іноді супроводжується прихованим психологічним тиском на особу, що суперечить конституційному принципу добровільності та положенням статей 18 і 94 КПК України про вільну оцінку доказів [37–38]. Таким чином, межі допустимості використання поліграфа визначаються не стільки технічними характеристиками приладу, скільки рівнем процесуальних гарантій, що забезпечують права людини й дотримання стандартів справедливого суду.

У підсумку можна констатувати, що поліграф у кримінальному процесі України поки що залишається інструментом орієнтаційного

характеру. Його правовий статус потребує нормативного врегулювання з урахуванням критеріїв наукової обґрунтованості та достовірності результатів, визначених у міжнародній судовій практиці. Саме через формування таких чітких меж допустимості можна забезпечити гармонійне поєднання ефективності доказування з дотриманням засад верховенства права й недопустимості примусу.

Однією з ключових проблем використання поліграфа у кримінальному провадженні є відсутність належної організаційно-методичної бази, яка б забезпечувала достовірність результатів і наукову обґрунтованість проведення тестування. У чинному законодавстві України не існує спеціального нормативного акта, що визначав би кваліфікаційні вимоги до поліграфологів, порядок їх атестації, стандарти приладів і методик. У результаті застосування поліграфа має фрагментарний характер і не гарантує єдності підходів до фіксації, оцінки й використання отриманих даних. Відсутність єдиної інструкції чи відомчих правил створює ризики порушення процесуальних прав учасників провадження, особливо в частині забезпечення добровільної згоди та контролю за дотриманням професійних стандартів.

За даними наукових досліджень і судової практики, на результати поліграфічного тестування істотно впливають умови його проведення, психологічний стан особи, склад запитань, тривалість сеансу, технічні характеристики приладу та професійна підготовка оператора [1; 31; 32]. У роботах М. Хандлера, Т. Шурані та С. Грангага наголошується, що навіть за формальної відповідності методики міжнародним протоколам результат може втратити наукову обґрунтованість унаслідок недотримання алгоритму «пре-тест – тест – пост-тест», який передбачає попередню бесіду, пояснення суті процедури, контрольні запитання і психологічну релаксацію [32–33]. У судовій практиці США та Канади неодноразово підкреслювалось, що похибка поліграфа може сягати 10–20 %, що є несумісним

із критерієм доказової достовірності [2; 30].

У вітчизняному кримінальному процесі поліграфічне дослідження не має чітко визначеного процесуального статусу – воно не віднесене ані до судових експертиз, ані до спеціальних психологічних досліджень, що проводяться за дорученням слідчого чи суду. Натомість окремі суди допускають долучення таких висновків як додаткових матеріалів до пояснень обвинуваченого чи свідка. Так, у рішенні Краматорського міського суду від 15 червня 2021 року у справі № 229/3931/17 [17] суд визнав результати поліграфа допоміжним орієнтиром, наголосивши, що їхня доказова сила залежить від процесуальної перевірки, умов проведення та можливості захисту поставити під сумнів їх достовірність. Подібні підходи простежуються й у практиці інших судів, зокрема Могилів-Подільського міськрайонного суду у справі № 138/1462/22, де суд прямо вказав на необхідність оцінювати поліграфічні висновки лише у зв'язку з іншими доказами [16].

Серйозною проблемою є також документування процедури поліграфічного тестування. Наукова обґрунтованість результатів вимагає детального протоколювання технічних параметрів, формулювання запитань, часу реакції, фізіологічних показників, а також фіксації всього процесу на відеозапис. Проте на практиці результати часто оформлюються у вигляді короткого висновку без належної технічної документації, що унеможлиблює їх подальшу перевірку і суперечить принципу відтворюваності доказів [36; 38]. Крім того, не визначено, чи підлягають ці матеріали експертному дослідженню, чи можуть розглядатись як відомості, отримані шляхом спеціальних знань. Унаслідок цього виникає колізія між вимогами ст. 94 КПК України, яка покладає на суд обов'язок оцінювати достовірність кожного доказу, і відсутністю процесуального критерію перевірки технічних записів поліграфа.

Не менш суттєвим є питання кваліфікації поліграфологів. У більшості випадків вони не мають статусу судових експертів, а діють як

консультанти сторін або приватні спеціалісти. Відсутність єдиного державного реєстру таких фахівців ставить під сумнів неупередженість і компетентність проведених тестів, що, у свою чергу, впливає на оцінку їхньої достовірності в суді. На відміну від судово-психологічної експертизи, результати якої мають офіційний характер і перевіряються процесуально, поліграфічне дослідження сьогодні перебуває поза системою судової експертизи, а отже, не забезпечене інституційними гарантіями відповідальності за методичну якість і наукову обґрунтованість висновку [36].

Нарешті, особливу небезпеку становить практика використання поліграфа у процесі допиту без чіткого протоколу згоди та присутності захисника. Такі випадки фіксуються у кримінальних провадженнях, де поліграф застосовується як елемент психологічного впливу з метою отримання зізнання. Подібна практика суперечить принципу свободи від самовикриття і створює ризик недопустимості отриманих даних згідно зі ст. 87 КПК України, яка забороняє використання доказів, одержаних унаслідок порушення прав людини [37–38].

Таким чином, організаційно-методичні проблеми використання поліграфа у досудовому розслідуванні полягають у відсутності єдиного процесуального статусу, належних стандартів фіксації, контролю достовірності та критеріїв оцінки наукової обґрунтованості результатів. Без розв'язання цих питань поліграф залишається інструментом із високим ризиком суб'єктивізму, що може бути використаний не стільки для встановлення істини, скільки для впливу на позицію підозрюваного. Вирішення проблеми можливе лише шляхом нормативного закріплення правил проведення поліграфічного тестування, визначення кола уповноважених осіб, обов'язкової відеофіксації процесу та встановлення чітких вимог до перевірки достовірності результатів як передумови їх можливої процесуальної оцінки.

Тактичний потенціал поліграфа у допиті полягає у його здатності виступати інстру-

ментом психофізіологічного спостереження за поведінкою особи, що дає змогу оптимізувати структуру запитань, перевіряти їхню релевантність та контролювати ступінь емоційного реагування. Поліграф, будучи технічним засобом реєстрації змін фізіологічних параметрів, дозволяє виявити приховану інформацію або психологічну реакцію на конкретні стимули, що має значення для орієнтаційного аналізу правдивості показань [1; 32; 33]. У криміналістичній тактиці такий підхід сприяє формуванню диференційованої стратегії допиту, вибору моменту пред'явлення доказів, структуруванню контрольних запитань і оцінці ступеня стресового навантаження особи, яка дає показання [20; 24; 39].

Водночас поліграф не може бути інструментом встановлення істини у процесуальному сенсі. Його роль обмежується допоміжною функцією у тактичній взаємодії між слідчим і допитуваним. Тестування має проводитись виключно за умови добровільної письмової згоди особи, у присутності захисника або психолога, з попереднім роз'ясненням суті процедури та можливості відмовитися від участі. Ці вимоги впливають із принципу поваги до гідності людини, закріпленого в Конституції України [37], та процесуальних гарантій, визначених у статтях 18, 22 і 94 КПК України [38].

У практиці досудового розслідування поліграф може бути ефективним у трьох аспектах. По-перше, на стадії планування допиту він дає змогу формулювати логічно вивірені запитання, які враховують когнітивну структуру події злочину. По-друге, під час допиту результати спостереження за реакціями можуть допомагати слідчому орієнтуватися у рівні напруги або суперечностей у показаннях. По-третє, після проведення тесту їх можна використовувати для перевірки версій, уточнення деталей і формування напрямів подальших слідчих дій [1; 18; 20].

Однак використання поліграфа у процесі допиту супроводжується істотними ризиками. Основним з них є можливість психо-

логічного тиску на особу, який може сприйматися як примус до самообвинувачення. Європейський суд з прав людини у рішеннях *Fazliyski v. Bulgaria* та *Tyagunova v. Russia* чітко окреслив, що використання методів психофізіологічного впливу без інформованої згоди особи є порушенням права на справедливий суд і заборони нелюдського поводження [9; 10]. Іншим ризиком є потенційна хибна інтерпретація реакцій – поліграф не вимірює неправду, а лише фіксує фізіологічні зміни, які можуть бути спричинені страхом, тривогою чи емоційною напругою, не пов'язаною зі змістом запитань [31; 33; 34]. Саме тому навіть у країнах із високим рівнем технологічної інтеграції поліграф розглядається лише як додатковий орієнтир, а не як доказ вини чи невинуватості.

Тактична ефективність поліграфа безпосередньо залежить від його інтеграції у систему криміналістичної підготовки допиту. Правильно організований поліграфічний етап має відбуватися після попереднього психологічного інтерв'ювання (пре-тест), яке встановлює базовий емоційний фон особи, визначає теми, до яких вона виявляє підвищену чутливість, і слугує основою для розроблення контрольних і релевантних запитань. Після тестової частини обов'язковим є посттестовий етап – роз'яснення результатів, уточнення обставин, що викликали реакції, і фіксація пояснень допитуваного. Такий алгоритм відповідає міжнародно визнаним протоколам *pre-test – test – post-test*, що застосовуються у практиці правоохоронних органів США, Канади та Ізраїлю [1; 2; 32].

Особливої уваги заслуговує питання фіксації поліграфічного процесу. Відеозапис повинен здійснюватися безперервно, з відображенням ходу тесту, дій поліграфолога, змісту запитань та поведінкових реакцій допитуваного. Це єдиний спосіб забезпечити процесуальну перевірку достовірності результатів і виключити ризик маніпуляцій чи підміни даних. Відсутність такого запису, як і недокументовані корекції у протоколі, робить резуль-

тати непридатними для судової оцінки та створює загрозу порушення ст. 87 КПК України, що встановлює недопустимість доказів, отриманих із порушенням прав людини [38].

Таким чином, тактичне використання поліграфа у допиті може підвищити інформативність показань, сприяти перевірці їх внутрішньої логіки та психологічної узгодженості, але лише за умови суворого дотримання процесуальних гарантій. Його застосування має спиратися на принцип добровільності, забезпечення права на захист і чітке документування кожної дії. Без цього поліграф із засобу аналітичної діагностики може перетворитися на інструмент тиску, що суперечить сутності кримінального процесу як системи, покликаної захищати права людини та забезпечувати достовірність доказування.

Питання оцінки результатів поліграфа судом є центральним у визначенні його правового статусу у системі кримінального процесуального доказування. Відсутність чітких критеріїв допустимості таких результатів зумовлює неоднакову практику їх сприйняття судами та неоднозначні підходи до визначення їх доказового значення. У науково-практичному вимірі це пов'язано з тим, що поліграфічні реакції не мають самостійного змістовного зв'язку з юридичними фактами, а лише відображають психофізіологічні прояви напруження або емоційного збудження. Тому вони можуть слугувати лише непрямим, допоміжним джерелом орієнтовної інформації для слідчого чи суду, але не бути доказом у процесуальному розумінні.

У системі міжнародних стандартів вирішальним критерієм прийнятності поліграфічних даних є їх наукова обґрунтованість і достовірність. Класичне американське рішення *Frye v. United States* (1923) закріпило принцип, за яким будь-який науковий метод може бути використаний у суді лише тоді, коли він «загальноновизнаний у відповідній науковій спільноті» [3]. Пізніше Верховний Суд США у справі *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* (1993) конкретизував цей під-

хід, сформулювавши чотири ключові критерії: можливість перевірки результатів, наявність рецензування, відомий рівень похибки та загальне наукове визнання методу [4]. Саме ці стандарти стали основою для формування у світі підходів до оцінки наукової достовірності методів, у тому числі й поліграфа.

Застосовуючи зазначені критерії, американські суди у справі *United States v. Scheffer* дійшли висновку, що результати поліграфа не можуть бути використані як доказ у кримінальному процесі, оскільки не відповідають вимогам наукової достовірності та створюють ризик впливу на внутрішнє переконання суду або присяжних [30]. Подібну позицію послідовно підтримує Верховний Суд Канади у справі *R. v. Béland* [5], наголошуючи, що навіть за умови добровільності тестування та кваліфікованості спеціаліста поліграфічні результати залишаються ненадійними з огляду на відсутність об'єктивного способу їх перевірки.

Європейський досвід характеризується більшим прагматизмом, але з тим самим підґрунтям – суд оцінює поліграфічні дані виключно в сукупності з іншими доказами. Німецький Федеральний суд у рішенні BGHSt 45, 164 вказав, що будь-яке посилання на результати поліграфа як на доказ винуватості несумісне з принципом свободи оцінки доказів і презумпцією невинуватості [6]. Польський Верховний Суд у справі I KZP 25/14 [7] визнав, що поліграфічне дослідження може бути використане як допоміжний засіб діагностики правдивості показань лише за добровільної згоди особи й у поєднанні з іншими доказами, що виключає будь-яку самостійну доказову силу такого результату.

В Україні судова практика здебільшого дотримується аналогічного підходу. Верховний Суд у постанові від 23 вересня 2021 року у справі № 234/4850/17 зазначив, що поліграфічний висновок не є доказом у розумінні ст. 84 КПК України, однак може враховуватися як орієнтовний матеріал під час перевірки достовірності показань [14]. Краматорський

міський суд у вироку від 15 червня 2021 року (справа № 229/3931/17) [17] підтвердив, що суд може брати до уваги поліграфічні результати лише як допоміжний фактор у межах оцінки сукупності доказів, наголосивши, що вони не можуть самостійно доводити ні винуватість, ні невинуватість особи. У подібному ключі висловився й Верховний Суд у постанові від 26 січня 2023 року у справі № 183/3452/19 [12], де наголошено, що поліграфічні матеріали можуть використовуватися лише для орієнтації суду щодо поведінки обвинуваченого, але не як підтвердження фактичних обставин.

У процесуальному аспекті ключовими для суду є три критерії оцінки: достовірність результатів, допустимість отримання та зв'язок із іншими доказами. Достовірність означає, що тестування має бути проведене з дотриманням усіх науково-методичних умов: сертифікованим поліграфом, кваліфікованим спеціалістом, за валідною (науково обґрунтованою) методикою та з повною фіксацією процесу. Допустимість визначається відсутністю порушення прав людини, добровільністю участі та належною процесуальною формою фіксації результатів. Відповідно до ст. 87 КПК України будь-які дані, отримані з порушенням конституційних прав, підлягають виключенню з доказової бази [38]. Нарешті, взаємозв'язок означає, що поліграфічні дані можуть бути враховані судом лише у поєднанні з іншими доказами – показаннями, висновками експертиз, речовими доказами, цифровими даними тощо, що забезпечує їх системну оцінку у контексті всієї доказової сукупності.

Судова практика ЄСПЛ підкріплює такий підхід. У справі *Jalloh v. Germany* [11] Суд підкреслив, що будь-яке отримання доказів шляхом фізичного чи психологічного впливу, навіть якщо воно переслідує процесуальні цілі, є несумісним зі ст. 3 Конвенції. Отже, примус до поліграфічного тестування або використання його результатів проти волі особи є прямим порушенням міжнародних стандартів. У цьому контексті допустимість

поліграфічних результатів визначається не технічною надійністю приладу, а гарантіями справедливого судового розгляду та поваги до людської гідності.

Підсумовуючи, можна констатувати, що оцінка результатів поліграфа судом має здійснюватися за принципом обережності. Поліграфічні дані не можуть мати самостійного доказового статусу; вони набувають сенсу лише в поєднанні з іншими доказами, за умови наукової обґрунтованості, достовірності та дотримання прав людини під час їх отримання. Українське законодавство потребує конкретизації критеріїв допустимості таких матеріалів, зокрема шляхом розроблення відомчих стандартів тестування, правил зберігання й документування даних та процесуальних механізмів їх перевірки в суді. Це дозволить створити прозору систему оцінки поліграфічних результатів, узгоджену з міжнародними стандартами доказування та принципами верховенства права.

Порівняльно-правовий аналіз використання поліграфа в різних правових системах свідчить про те, що його статус і допустимість залежать не лише від наукового рівня розробки методики, а й від загальної моделі доказування, прийнятої в національному праві. У державах загального права (США, Канада) питання використання поліграфа вирішується крізь призму судової практики, тоді як у країнах континентальної Європи – через принципи процесуальної законності, пропорційності й дотримання прав людини.

У Сполучених Штатах Америки судова оцінка наукових доказів визначається доктринами Frye і Daubert. Відповідно до рішення у справі Frye v. United States (1923), суд може прийняти науковий доказ лише за умови, що метод «загальноновизнаний у відповідній науковій спільноті» [3]. У справі Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals (1993) було деталізовано критерії, що стали класичними для світової практики: можливість емпіричної перевірки, відомий рівень похибки, рецензування у фахових виданнях та визнання методу

серед учених [4]. Ці критерії, застосовані до поліграфа, призвели до висновку про його недостатню наукову обґрунтованість і відсутність гарантованої достовірності результатів. Верховний Суд США у справі United States v. Scheffer остаточно закріпив позицію, що поліграфічні висновки не можуть використовуватись у судовому процесі як докази, оскільки вони не відповідають стандартам достовірності, а їх подання може вплинути на внутрішнє переконання суду чи присяжних [30]. Унаслідок цього у більшості штатів поліграф визнається лише як інструмент внутрішньої перевірки версій, що застосовується на досудовому етапі, але не має процесуального значення у суді [2].

Канадський Верховний Суд у справі R. v. Bédard [5] підтвердив подібний підхід, зазначивши, що поліграфічне дослідження не забезпечує належного рівня достовірності результатів і не може розглядатися як засіб доказування. Суд вказав, що навіть добровільне проходження тесту не змінює його ненадійності, оскільки психофізіологічні реакції залежать від індивідуальних особливостей, а не від об'єктивної правдивості відповідей. Такий підхід забезпечує захист від зловживань і гарантує, що судові рішення ґрунтуватиметься на перевірених фактичних даних, а не на психологічних припущеннях.

У державах континентальної Європи поліграф здебільшого не визнається доказом у кримінальному процесі. Німецький Федеральний суд (BGH) у рішенні від 17 грудня 1998 року [6] дійшов висновку, що використання поліграфа є несумісним з принципами людської гідності та презумпції невинуватості, оскільки передбачає втручання у психічну сферу особи без належного контролю достовірності результатів. Польський Верховний Суд у постанові від 29 жовтня 2014 року (I KZP 25/14) [7] зайняв більш гнучку позицію, визнавши можливість проведення поліграфічного дослідження за згодою сторін як орієнтаційного засобу під час досудового розслідування, однак не як джерела доказів у суді. Подібного підходу

дотримується і Вища касаційна інстанція Румунії, яка у рішенні 2012 року [8] зазначила, що поліграф може використовуватись лише для допоміжної перевірки показань за умов добровільної участі особи та наявності кваліфікованого фахівця.

Практика Європейського суду з прав людини є фундаментальною для встановлення загальних міжнародних стандартів допустимості поліграфа. У справі *Jalloh v. Germany* (2006) Суд наголосив, що отримання доказів шляхом примусу або будь-якого втручання у фізичну чи психічну сферу людини суперечить ст. 3 і 6 Конвенції [11]. У справах *Fazliyski v. Bulgaria* [9] та *Tyagunova v. Russia* [10] Суд уточнив, що навіть за добровільної згоди на проведення тесту держава зобов'язана забезпечити чітку правову базу, яка б регулювала процедуру, умови фіксації та перевірки результатів, інакше сама участь у тестуванні може вважатися порушенням права на повагу до приватного життя. Таким чином, для ЄСПЛ вирішальним є не факт застосування поліграфа, а наявність законодавчих гарантій законності, наукової обґрунтованості та захисту прав людини.

Україна наразі не має спеціального закону чи підзаконного акта, що визначав би правовий режим використання поліграфа у кримінальному процесі. Це створює прогалину, яка компенсується судовою практикою, що орієнтується на стандарти ЄСПЛ і загальні засади доказування. Верховний Суд у постановках від 12 лютого 2020 року (справа № 457/906/17) [13] і від 23 вересня 2021 року (справа № 234/4850/17) [14] підтвердив, що результати поліграфа можуть бути використані лише для орієнтаційного аналізу, не мають самостійної доказової сили й повинні оцінюватися у сукупності з іншими доказами. Цей підхід є узгодженим із принципом вільної оцінки доказів, закріпленим у статті 94 КПК України [38].

Таким чином, міжнародний і порівняльно-правовий аналіз свідчить про єдину тенденцію: поліграф не визнається самостійним

доказом у кримінальному процесі, а його використання допустиме лише за умови наукової обґрунтованості, добровільної участі особи та наявності процесуальних гарантій контролю достовірності результатів. У цьому контексті міжнародні стандарти визначають пріоритет прав людини над технологічною доцільністю, вимагаючи, щоб будь-яке застосування поліграфа у сфері правосуддя відповідало критеріям пропорційності, законності та наукової достовірності. Впровадження таких стандартів в українську правозастосовну практику є передумовою формування правового механізму, який дозволить використовувати поліграф лише як допоміжний засіб орієнтаційного пізнання, що сприяє встановленню істини без порушення фундаментальних засад справедливого судочинства.

Однією з найсуттєвіших прогалин сучасного кримінального процесуального законодавства України є відсутність спеціальної регламентації використання поліграфа у доказуванні. Ні Конституція, ні Кримінальний процесуальний кодекс, ні інші нормативно-правові акти не містять прямих положень, які б визначали процесуальний статус результатів поліграфічного тестування, порядок їх одержання, фіксації, перевірки та оцінки. Така невизначеність породжує низку теоретичних і практичних проблем, що стосуються як прав учасників кримінального провадження, так і допустимості отриманих у такий спосіб даних.

Відповідно до статті 84 КПК України джерелами доказів визнаються показання, речові докази, документи, висновки експертів і висновки спеціалістів [38]. Поліграф не входить до жодної з цих категорій, що позбавляє його результатів самостійного процесуального значення. Судова практика намагається заповнити цю прогалину, розглядаючи поліграфічне дослідження як спеціальне психологічне дослідження або як консультативний висновок спеціаліста, який може бути використаний сторонами для орієнтації у фактичних обставинах справи. Проте така практика

не має належного законодавчого підґрунтя і створює правову невизначеність, особливо коли результати поліграфа намагаються долучити до матеріалів справи як доказ вини чи невинуватості особи [12–14; 17].

Другою проблемою є відсутність єдиного порядку призначення, проведення і документування поліграфічного дослідження. На відміну від судової експертизи, процедура якої детально визначена Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 року [36], поліграфічне дослідження не охоплюється цими нормами. Це означає, що держава фактично не контролює ані кваліфікацію осіб, які проводять такі дослідження, ані достовірність результатів. Відсутність чітких критеріїв наукової обґрунтованості методики відкриває шлях до суб'єктивізму та довільного трактування результатів, що є неприпустимим з позицій принципу законності доказування.

Третя група проблем стосується гарантій прав людини. Поліграфічне дослідження, будучи втручанням у психофізіологічну сферу особи, може призвести до порушення права не свідчити проти себе та заборони примусу. У чинному законодавстві немає норм, які б прямо передбачали обов'язковість письмової згоди особи на проходження поліграфа, участь захисника, право відмовитися від тестування без негативних наслідків. Ці гарантії є базовими для практики ЄСПЛ, який у справах *Jalloh v. Germany* [11], *Fazliyski v. Bulgaria* [9] і *Tyagunova v. Russia* [10] визнав будь-яке примусове використання методів психофізіологічного впливу порушенням статей 3 і 6 Конвенції. Таким чином, законодавча невизначеність створює ризик порушення конституційних гарантій свободи особи, гідності та права на справедливий суд [37–38].

Вирішення зазначених проблем потребує системного законодавчого підходу. Доцільним є доповнення КПК України окремою статтею, яка б визначала правову природу та

межі використання поліграфа у кримінальному провадженні. Зокрема, варто передбачити, що: 1) поліграф може застосовуватися лише за добровільною письмовою згодою особи; 2) результати тестування мають орієнтаційний характер і не є самостійним доказом; 3) проведення тесту здійснюється сертифікованими фахівцями, внесеними до офіційного реєстру, за стандартизованою методикою; 4) процедура обов'язково фіксується засобами відеозапису; 5) сторони мають право оскаржити результати або вимагати повторного тестування. Такий підхід дозволить узгодити практику із загальними принципами достовірності результатів і наукової обґрунтованості, закріпленими в міжнародних документах [4; 5; 30].

Крім того, доцільно розробити відомчий нормативний акт, який би встановлював технічні стандарти обладнання, етичні правила проведення тестування, кваліфікаційні вимоги до поліграфологів і порядок зберігання матеріалів тесту. Такий документ має ґрунтуватися на положеннях Інструкції про проведення судових експертиз [36] і враховувати стандарти Ради Європи щодо етичного використання технологій у сфері правосуддя [35]. З огляду на розвиток міждисциплінарних знань, можливим є створення спеціалізованої атестаційної комісії при Міністерстві юстиції, яка б сертифікувала методики та фахівців із поліграфічного тестування.

Законодавче врегулювання статусу поліграфа дозволить забезпечити баланс між інтересами ефективного розслідування та гарантіями прав людини. Визначення чітких процедурних правил, науково обґрунтованих методик і процесуальних запобіжників зробить можливим використання поліграфа у межах кримінального процесу без ризику порушення конституційних прав і міжнародних стандартів справедливого судочинства. У перспективі це сприятиме формуванню єдиної судової практики, підвищенню достовірності результатів і зміцненню довіри до системи кримінального правосуддя.

Висновки. Узагальнення теоретичних підходів, судової практики та міжнародних стандартів дозволяє зробити висновок, що поліграф у кримінальному процесі України залишається інструментом із невизначеним правовим статусом, який водночас має високий криміналістичний потенціал. Його застосування може сприяти підвищенню ефективності розслідування та поглибленню тактичної взаємодії під час допиту, однак за відсутності належної процесуальної регламентації воно створює ризики порушення принципів справедливого суду, законності та поваги до гідності людини. Досвід зарубіжних країн переконує, що критерії допустимості поліграфа визначаються двома ключовими умовами: достовірністю результатів та науковою обґрунтованістю методики. Відповідно до стандартів, закріплених у справах *Frye v. United States* і *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* [3; 4], науковий метод може бути прийнятий судом лише за умови його перевірюваності, передбачуваності похибки й загального визнання у науковому середовищі. Саме ці критерії лягли в основу позиції Верховного Суду США у справі *United States v. Scheffer* [30], який визнав недопустимим використання поліграфа як доказу у кримінальному провадженні. Аналогічні орієнтири сформульовані у практиці Верховного Суду Канади [5], Німецького Федерального суду [6], а також у рішеннях Верховних судів Польщі [7] і Румунії [8], де поліграф визнається допоміжним інструментом, але не джерелом доказів.

Європейський суд з прав людини послідовно підкреслює, що втручання у фізичну чи психічну сферу особи під час отримання доказів має бути пропорційним, законним і добровільним. Рішення у справах *Jalloh v. Germany*, *Fazliyski v. Bulgaria* та *Tyagunova v. Russia* [9–11] визначають базові межі допустимості поліграфа, згідно з якими держава зобов'язана гарантувати добровільність участі, наукову обґрунтованість методики, належне документування процедури й мож-

ливість оскарження результатів. Ці принципи цілком кореспондують положенням Конституції України [37] та статей 18, 22, 84 і 94 КПК України [38], які закріплюють верховенство права, вільну оцінку доказів і заборону використання примусу в доказуванні.

Українська судова практика, зокрема у справах № 457/906/17, № 234/4850/17 і № 229/3931/17 [13–17], демонструє прагнення до обережного підходу: поліграфічні результати визнаються такими, що можуть бути враховані лише у сукупності з іншими доказами, за умови добровільності процедури й відсутності порушення прав людини. Необхідність законодавчого визначення процесуального статусу поліграфа залишається однією з ключових передумов удосконалення доказової системи. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом законодавчого врегулювання питання, яке має охоплювати як процесуальні аспекти – коло уповноважених осіб, форму фіксації, процедуру згоди, – так і науково-методичні вимоги щодо достовірності результатів та технічних параметрів приладів.

Поліграф, будучи ефективним психофізіологічним засобом у криміналістиці, не може замінювати собою доказування у процесуальному сенсі. Його функція полягає у допоміжному забезпеченні аналітичного й тактичного пізнання, спрямованого на виявлення суперечностей, перевірку версій і підвищення інформативності допиту. Усі спроби надати поліграфічним результатам самостійного доказового значення суперечать принципам наукової достовірності, процесуальної справедливості та презумпції невинуватості. Тому допустимість поліграфа у кримінальному процесі може бути визнана лише у межах орієнтаційного використання – за умови добровільної участі, наукової обґрунтованості методики, повної фіксації процесу та забезпечення прав особи на захист і справедливий суд.

З огляду на проведений аналіз, запропоновано розглядати поліграф як елемент криміналістичної тактики, а не як доказове джерело у вузькому процесуальному розумінні.

Для надання цьому інструменту правової визначеності необхідно запровадити законодавчі положення, що чітко окреслюватимуть його допоміжну роль, вимоги до наукової достовірності результатів і процесуальні гарантії недопущення зловживань. Такий

підхід дозволить поєднати ефективність кримінального переслідування з дотриманням прав людини, що відповідає як європейським стандартам, так і національним засадам верховенства права та справедливого судового розгляду.

Анотація

Стаття присвячена комплексному дослідженню проблем правового статусу, наукової обґрунтованості та процесуальної допустимості використання поліграфа у кримінальному процесуальному доказуванні. На підставі порівняльного аналізу судової практики США, Канади, держав Європейського Союзу, рішень Європейського суду з прав людини та судової практики України висвітлено тенденції й обмеження застосування поліграфічного тестування у кримінальному процесі, визначено його місце в системі засобів криміналістичної тактики та окреслено проблеми процесуальної регламентації. Доведено, що поліграф не є самостійним джерелом доказів і не може підтверджувати юридично значущі факти без перевірки іншими засобами доказування, проте за належної організації та добровільної участі може використовуватись як допоміжний інструмент орієнтаційного характеру для підвищення інформативності допиту, виявлення суперечностей і перевірки правдивості показань. Особлива увага приділяється аналізу ризиків порушення прав людини при застосуванні поліграфа, зокрема щодо свободи від самовикриття, захисту гідності та забезпечення процесуальної справедливості. У роботі проаналізовано основні стандарти оцінки достовірності результатів і наукової обґрунтованості методики, вироблені у прецедентних справах *Frye v. United States*, *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, R. v. Bédand* та у рішеннях ЄСПЛ (*Jalloh v. Germany*, *Fazliyski v. Bulgaria*, *Tyagunova v. Russia*), а також показано, як ці критерії поступово інтегруються в українську судову практику. На основі проведеного аналізу обґрунтовано необхідність прийняття спеціальних нормативних положень, які б визначали правовий статус поліграфа, умови його застосування, кваліфікаційні вимоги до фахівців, стандарти проведення та фіксації результатів. Запропоновано розглядати поліграф як інструмент криміналістичної тактики, що сприяє оптимізації допиту, уточненню версій і підвищенню достовірності зібраної інформації, але не як доказ у процесуальному розумінні. У статті сформульовано концепцію поєднання ефективності розслідування з гарантіями верховенства права, законності та захисту прав людини при використанні поліграфа у кримінальному провадженні.

Ключові слова: поліграф; кримінальне процесуальне доказування; допустимість доказів; достовірність результатів; наукова обґрунтованість; криміналістична тактика допиту; психофізіологічне тестування; права людини; процесуальні гарантії; судова практика США, Канади, країн ЄС, ЄСПЛ, України.

Pohoretskyi M.A. Using polygraphs in evidence in criminal proceedings: practice of the US, EU countries, the ECHR and Ukraine

Summary

The article is devoted to a comprehensive study of the legal status, scientific validity, and procedural admissibility of using the polygraph in criminal procedural evidence. Based on a comparative analysis of judicial practice in the United States, Canada, the European Union member states, the case law of the European Court of Human Rights, and Ukrainian court practice, the article highlights the main trends and limitations of polygraph testing in criminal proceedings, defines its place within

the system of forensic tactics, and outlines the problems of procedural regulation. It is substantiated that the polygraph does not constitute an independent source of evidence and cannot confirm legally significant facts without verification by other means of proof. However, when properly organized and conducted with voluntary participation, it may serve as an auxiliary, indicative tool to enhance the informativeness of interrogations, identify inconsistencies, and verify the credibility of statements. Particular attention is paid to analyzing the risks of human rights violations in the use of the polygraph, especially concerning the privilege against self-incrimination, the protection of human dignity, and the assurance of procedural fairness. The article examines the key standards for assessing the reliability and scientific validity of polygraph results developed in landmark cases such as *Frye v. United States*, *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals*, *R. v. Béland*, and in the judgments of the European Court of Human Rights (*Jalloh v. Germany*, *Fazliyski v. Bulgaria*, *Tyagunova v. Russia*), and demonstrates how these criteria are gradually being integrated into Ukrainian judicial practice. Based on the analysis, the author substantiates the need to adopt specific normative provisions defining the legal status of the polygraph, the conditions for its use, the qualification requirements for specialists, and the standards for conducting and recording results. The polygraph is proposed to be viewed as a tool of forensic tactics that contributes to the optimization of interrogation, the clarification of investigative versions, and the improvement of the reliability of collected information, but not as evidence in the procedural sense. The article formulates a concept for combining the efficiency of investigation with the guarantees of the rule of law, legality, and the protection of human rights when using the polygraph in criminal proceedings.

Key words: polygraph; criminal procedural evidence; admissibility of evidence; reliability of results; scientific validity; forensic interrogation tactics; psychophysiological testing; human rights; procedural guarantees; judicial practice of the USA, Canada, EU countries, ECtHR, and Ukraine.

Список використаних джерел:

1. Honts C. R., Thurber S., Handler M. A Comprehensive Meta-Analysis of the Comparison Question Polygraph Test. *Applied Cognitive Psychology*. 2021. Vol. 35, No. 2. P. 411–427. DOI: <https://doi.org/10.1002/acp.3779>.
2. Desroches F. J., Thomas A. S. Police Use of the Polygraph in Criminal Investigations. *Canadian Journal of Criminology*. 1985. Vol. 27, No. 1. P. 43–66. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/police-use-polygraph-criminal-investigations>.
3. *Frye v. United States*, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923). URL: <https://law.justia.com/cases/district-of-columbia/court-of-appeals/1923/no-3968.html>.
4. *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.*, 509 U.S. 579 (1993). URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/usrep/usrep509/usrep509579/usrep509579.pdf>.
5. *R. v. Béland*, [1987] 2 S.C.R. 398 (Supreme Court of Canada). URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/250/index.do>.
6. Bundesgerichtshof (BGH). Urteil vom 17.12.1998 – 1 StR 156/98 (BGHSt 45, 164). URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=BGH&Datum=17.12.1998&AktENZEICHEN=1+StR+156%2F98>.
7. Sąd Najwyższy (Polska). Uchwała z dnia 29 października 2014 r., I KZP 25/14 – Wykorzystanie badań poligraficznych w procesie karnym. URL: <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/I%20KZP%2025-14.pdf>.
8. Înalta Curte de Casație și Justiție (România). Decizia nr. 1894/2012 – Utilizarea testului poligraf în procedura penală. URL: <https://legeaz.net/spete-penal-iccj-2012/decizia-1894-2012>.

9. European Court of Human Rights. *Fazliyski v. Bulgaria*, no. 40908/05, Judgment of 16 Apr 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118573>.
10. European Court of Human Rights. *Tyagunova v. Russia*, no. 41628/11, Judgment of 22 Sep 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-112534&filename=001-112534.pdf>.
11. European Court of Human Rights. *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, Grand Chamber Judgment of 11 Jul 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76300>.
12. Верховний Суд. Постанова Касаційного кримінального суду від 26 січня 2023 р. у справі № 183/3452/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155>.
13. Верховний Суд. Постанова від 12 лютого 2020 р. у справі № 457/906/17 (провадження № 61-14458св19). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602624>.
14. Верховний Суд. Постанова від 23 вересня 2021 р. у справі № 234/4850/17 (провадження № 51-4467км20). ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99926645>.
15. Тернівський міський суд Дніпропетровської області. Ухвала від 11.01.2023 у справі № 194/342/22 (1-кп/194/22/23). ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108341077>.
16. Могилів-Подільський міськрайонний суд Вінницької області. Ухвала від 22.05.2023 у справі № 138/1462/22 (1-кп/138/37/23). ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111046175>.
17. Краматорський міський суд Донецької області. Вирок від 15 червня 2021 р. у справі № 229/3931/17. *ZakonOnline*. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/98021483>.
18. Погорецький М. А. Поліграф: генезис і перспективи допустимості використання у кримінальному процесі та в оперативно-розшуковій діяльності. Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26–27 листоп. 2009 р.). Київ: КНУВС, 2009. С. 97–103.
19. Погорецький М. А. Поліграф в оперативно-розшуковій діяльності: генезис та перспективи використання. Міжнародна поліцейська енциклопедія. Т. VI. Київ: Атіка, 2010. С. 725–726.
20. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 1 (5). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>.
21. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 травня 2014 р.)*. Київ: Принт-Сервіс, 2014. С. 480–482.
22. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf.
23. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. № 46 (2). С. 118–123.
24. Криміналістична тактика: навч. посіб. / О. В. Бишевец, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєв та ін.; за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ: Алерта, 2017. 244 с. URL: <https://jurkniga.ua/kriminalistichna-taktika>.
25. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 58–71. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/272>.

26. Погорецький М. А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 84–102. DOI: 10.17721/2413-5372.2023.3-4/84-102.
27. Погорецький М. А., Старенький О. С. Безсторонність суду у кримінальному провадженні крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Випуск 88. ч.3. с. 320–329. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/330834>
28. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4 (3). С. 269–279. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.40. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/42-2.pdf>
29. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика. Київ: Алерта, 2016. 336 с.
30. *United States v. Scheffer*, 523 U.S. 303 (1998). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/523/303/>.
31. National Research Council. *The Polygraph and Lie Detection*. Washington D.C.: National Academies Press, 2003. URL: <https://nap.nationalacademies.org/catalog/10420/the-polygraph-and-lie-detection>.
32. Handler M., Shurany T. Psychophysiological Detection of Deception: The State of Science and Practice. *Journal of Forensic Sciences*. 2019. 64(1). P. 132–146. DOI: 10.1111/1556-4029.13885.
33. Vrij A., Granhag P. A., Mann S., Leal S. Outsmarting the Lie Detector: Psychological Perspectives on Polygraph Testing. *Current Directions in Psychological Science*. 2017. 26 (2). P. 123–128.
34. Gannon T. A., Ward T. *Polygraph Testing, Credibility and Criminal Justice: A Critical Analysis*. Legal and Criminological Psychology. 2014. 19(2). P. 194–209.
35. Council of Europe. *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems*. 2018. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>.
36. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
37. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
38. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
39. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 113–123.
40. Vrij A., Fisher R. P. Detecting Deception in Forensic Contexts: A Review of Psychological Research and Practical Recommendations. *Applied Cognitive Psychology*. 2020. Vol. 34(3). P. 449–460. DOI: <https://doi.org/10.1002/acp.3610>.